

■ Översikter och meddelanden

Genusbegreppet – dess idéhistoriska utveckling och politiska innebörd

ANNE MARIE BERGGREN¹

Theoretically, gender research deals with two discourses, sameness/difference and power. I argue against male critics who flatly deny that there can be a power relation between the sexes or criticize it as a holistic concept without much connection with reality. Within gender research, I criticize the postmodernist thought that all apparent realities are social constructs. In queer theory the identities of individuals as men and women are purely social constructs to be dissolved. In that way one can avoid the power question altogether: no political groups exist, only individuals. A political theory dealing with the relationship between the sexes has yet to be developed. Formal equality is a first step, the difficult question is how to deal with power, the preferential interpretation of the dominant group of what is important and valuable in society. The division in a public and a private sphere is inadequately dealing with family as an institution. Are women in countries where the state is minimal, where they marry very young and have thirteen children, "free"?

1 Fil. dr. Anne Marie Berggren var under perioden 1990-2001 forskningssekreterare med ansvar för genusforskning vid Forskningsrådsnämnden.

Genusbegreppet är omstritt. I denna text ställer jag en rak fråga om vad begreppet innebär och söker svara på frågan genom att beskriva begreppets ideologiska utveckling och sätta in det i sitt större forskningspolitiska sammanhang. Genusbegreppet handlar i grunden om två diskurser, dels motsättningen likhet-olikhet mellan könen, dels frågan om det finns en könsmaktordning och vad det innebär. Jag beskriver nedan det manliga motståndet mot genusperspektivet i termer av metodologisk individualism contra strukturalism/holism. I en kritisk analys av postmodernismen/poststrukturalismen och queerteorin beklagar jag vidare att dessa företeelser växt fram samtidigt som genusforskningen.

Bakgrund

Från och med 1960-talet växte andelen unga som gick till högre utbildning snabbt i Sverige liksom i andra västliga länder (på 50-talet var den ca tio procent). Före andra världskriget hade kvinnorna på forskarnivå varit ett antal lätt räknade individer; på 1960-talet utgjorde de ca fem procent av forskarna. Därefter ökade andelen kvinnor också på forskarnivå för att mot slutet av århundradet vara nästan hälften. De är dock ojämnt fördelade över ämnesområdena. Kvinnornas resurser som kollektiv ökade emellertid. Det skulle i ett historiskt perspektiv ha varit anmärkningsvärt om detta inte hade gjort något avtryck i forskningen. Inom könsrollsforskningen dök namn som Rita Liljeström och Harriet Holter upp. Karin Westman Bergs litteraturseminarier i Uppsala inspirerade många. Gunnar Qvist lade grunden för svensk historisk

kvinnoforskning. På 1980-talet växte kvinno- och jämställdhetsforskning fram och kvinnliga forskare tog initiativ till forskarcentra vid universitet och högskolor över hela landet. Dåtidens universitets- och högskoleämbete anordnade seminarier, och de första forskartjänsterna på grundval av forskarmeriter i kvinnoforskning tillsattes av ämbetet.

Inför budgetåret 1991 samlades en grupp riksdagskvinnor tvärpolitiskt och föreslog ett forskningsanslag till kvinno- och jämställdhetsforskning på 1,6 milj. kr knutet till forskningsrådsnämnden. Medlen lystes ut och inbringade 116 ansökningar, vilket förvånade alla. Fanns det så många intresserade? Några år senare var det fråga om nästan 300 forskningsprojekt i en ansökningsomgång. Anslaget hade visserligen ökat till 10 milj. kr/år, men upplevdes som sorgligt inadekvat. Bifallsprocenten var ca 20 procent, medan den varierade mellan 25 och 60 procent inom de olika forskningsråden.² Genusforskning är en genuin gräsrotsrörelse, tvärt emot vad en del kritiker hävdade som såg det som ett toppstyrt vänsterprojekt inifrån den socialdemokratiska regeringen.

Ansökningarna kom både inom områden där man förväntat sig det, men också inom många andra områden där man i förstone inte tänkte på genusperspektiv. De kom inom konst- litteratur- och musikhistoria, inom antropologi, etnologi, arkeologi, inom hela historieområdet, kyrkohistoria, ekonomisk historia, inom teologi, inom sociologi, psykologi, pedagogik, ekonomi, organisationsteori, inom

medicin och hälsa och många andra områden. Så småningom, fast betydligt senare, kom (färre) ansökningar från juridik, företagsekonomi, nationalekonomi och statskunskap. År 1982, på en kvinnokonferens i Umeå, hörde jag för första gången att läkemedel och dess biverkningar vanligen prövades på värnpliktiga. På 1990-talet kom forskningsansökningar som handlade om att symptomen på hjärtinfarkt skilde sig åt i grupperna kvinnor och män. "Did women have a renaissance?", frågade en amerikansk genushistoriker och det blev mer och mer klart att kvinnornas historia är eller var den osynliga historien.

Genusforskningen har sannerligen inte bara gällt att leta fram försummade framstående kvinnor eller statistiskt belägga kvinnors underläge. Ett genusperspektiv kan ge helt nya insikter. Ett exempel är den jämförande välfärdsforskningen. En inflytelserik forskare mätte ursprungligen välfärden i olika system i hur mycket den heltidsarbetande människan kunde minska sitt lönearbete med samhällets stöd vid sjukdom, arbetslöshet och pension. Utgångspunkten var familjeförsörjarens arbete. Vård-omsorg fanns inte med i denna övergripande systembeskrivning av samhället.³ Överhuvudtaget växte insikten fram inte bara om behovet och vikten av att använda statistik, utan också att samhället mätte vad det ansåg vara viktigt. Det fanns stora vita fläckar, där genusforskningen nu började efterfråga statistik. SCB inrättade en enhet för jämställdhetsstatistik som förbättrade läget. En ny grupp växte fram i samhället, kvinnorna, som började sin marsch från periferin, ur

2 Jag nämner detta eftersom jag då och då stöter på uppfattningen att det fanns en gräddfil till genusforskningen med den underförstådda antydningen att kraven var mindre här än på andra håll.

3 Esping-Andersen, *Three Worlds of Capitalism*. Han tog intryck av genusforskarens påpekanden och i sin forskning på 1990-talet breddade han välfärdsbegreppet.

dunklet mot centrum. Att utvecklingen främjade kvinnors ställning i samhället och på så sätt var en del av kvinnorörelsen kan man inte förneka. Om det är sant att kunskap är makt ökade kvinnokollektivets makt avsevärt de två sista decennierna av 1900-talet.

Genusforskning – vad är det? En fråga av mannen från Timbro

På ett seminarium anordnat av Timbro i början av 2000-talet (se också nedan) ställde en man frågan vad begreppet genusforskning egentligen innebar. Hur skiljde man ut det? Det hördes att han var kritisk, men också att den ställdes med en äkta vilja att förstå. Men begreppet är omstritt och det är svårt att ge ett kort svar. Om man vill förklara, torde den bästa lösningen vara ett historiskt perspektiv, dvs. att beskriva historiskt hur det kom till och utvecklades.

På 1980-talet disputerade jag på en avhandling i kvinnohistoria. År 1991 fick jag en tjänst som forskningssekreterare på Forskningsrådsnämnden (FRN), ett sidorgan till forskningsråden, vilka år 2001 förenades i Vetenskapsrådet. Min uppgift på FRN var att svara för kvinno- och jämställdhetsforskningen, som det till att börja med hette. Jag har således kunnat följa utvecklingen på detta område från början. På detta sätt befann jag mig parallellt inne i och utanför genusforskningen, samtidigt som jag hade en tvärvetenskaplig överblick. Det gav mig en särskild utsiktsplats. Det betydde också att jag i forskningsrådsmiljön ständigt mötte ett manligt perspektiv som norm och genusperspektivet som undantaget.

I det följande ger jag bakgrunden till utvecklingen av genusbegreppet och vad genusforskning handlar om.

Likhet och olikhet

Under 1960-talet började man använda begreppet könsroller.⁴ Det handlade i själva verket om kampen mellan likhet och olikhet. Med könsrollsbegreppet kunde man lättare särskilja biologiska skillnader och sociala roller. Det upplevdes som ett framsteg inom kvinnorörelsen och *var* också ett framsteg i begreppsbildningen, om man betänker den automatiska biologism som dominerade/ar – som argument är det ”naturliga” som det ”rätta” oslagbart trots de många exemplen på motsatsen. Inom den samhällsvetenskapliga och humanistiska forskningen fick vi en allmän term för de sociala faktorernas betydelse på området kvinnligt-manligt och för hur innebörden av dessa begrepp varierar mellan olika kulturer och olika tider. Begreppet var däremot tomt på maktinnehåll; inte därför att det inte hade kunnat användas så, t ex att män som grupp hade format en för dem förmånlig roll och tvingat på kvinnorna en annan, utan för att maktaspekten ännu inte var aktualiserad på 60-talet. Könsrollerna var, menade man, i ingens intresse, en kvarleva från en tidigare era och skulle försvinna med ökade kunskaper och förståelse – John Stuart Mills klassiska recept. I själva begreppet roll finns det också något ytligt – som om man utan vidare skulle kunna stiga ut och in i den, som på teatern.

I USA genomgick kvinnorörelsen i princip samma begreppsliga utveckling, fast med något andra förtecken. Medan begreppet ”kön” på svenska täcker både kroppsliga och samhälleliga dimensioner var på engelska motsvarigheten ”sex”. Där saknades ännu mer än på svenska ett begrepp för relationerna mellan kvinnliga

4 Kvinnors liv och arbete (1962), red Edmund Dahlström och Rita Liljeström, betydde mycket i detta sammanhang.

och manliga samhällsvarelser. I slutet av 1970-talet lanserades i USA begreppet ”gender” för den sociala rollen. Det slog snabbt igenom.

Starkt influerade av den amerikanska intellektuella utvecklingen inom kvinnorörelsen som vi var i Sverige, dök begreppet genus snabbt upp här. Men behovet var som sagt inte lika självklart. I de andra nordiska länderna har man behållit begreppet kvinno- och jämställdhetsforskning. I Sverige fanns till att börja med olika meningar om begreppet. En del menade antingen att kön var tillräckligt eller att genus var för ideologiskt neutralt, kvinnoforskning och feministisk forskning vore att föredra. Men språket är en levande organism och svårt att styra. ”Genus” slog igenom på bred front. Huruvida det var bra eller dåligt vet vi inte. På sätt och vis var det ett lyckokast. Vi fick ett accepterat begrepp inom forskningen för hela det område av relationer mellan könen som dittills ansetts självklart och oproblematiskt.

Begreppet genus växte således fram i ett underliggande behov av att understryka att skillnaderna mellan könen är en social konstruktion. För åtskilliga genusforskare och feminister tycks det kännas som att räcka djävulen ett finger att gå med på att det finns ens en bråkdel av arv i förhållande till miljö. Då faller tydligen alla möjligheter till jämställdhet. Som en ivrig kritiker av genusforskningen, Bo Rothstein, påpekat, deklarerade Nationella sekretariatet för genusforskning i Göteborg när det bildades år 1998 att kön som en social konstruktion var själva utgångspunkten för den forskning man avsåg att bedriva. Bo Rothstein hade rätt i sin kritik av denna utgångspunkt. En sådan formulering begränsar på ett otillåtet sätt forskningen, åtminstone om man utgår från forskningsidealet ”nyfikenhetsforskning”, dvs.

forskarens frihet att välja inriktning, begränsning etc.

Könsmaktordning/den manliga normens primat/kvinnan som Den Andra etc.

Egentligen borde inte begreppet könsmaktordning, synen att det finns ett maktförhållande mellan kvinnor och män som kollektiv, vara något nytt på 1900-talet? Hur är det med Christine de Pizans och Damernas stad på 1400-talet, med Mary Wollestonecraft på 1700-talet och några andra? Jo, men de kämpade för att säga att kvinnor som individer var lika, dvs. lika bra som män. Alla de kvinnor som vredgat anklagade ”manssamhället” på 1800-talet då? Ja, de vredgades över att manssamhället såg ner på dem, inte såg dem som individer och inte släppte in dem som individer. Men kämpade de för att få makt?

Men rörelsen för kvinnlig rösträtt då? Rösträttsrörelsen handlar väl om makt för arbetare, kvinnor, etniska grupper? Där kan man inte undgå maktfrågan. Nja, det är komplicerat med kvinnor. I rösträttsrörelsen motiverade man inte rösträtten med att kvinnor skulle få makt utan med att kvinnor skulle göra gott.

Det slående när det gäller kampen för kvinnlig rösträtt var att den upprätthöll det traditionella kvinnliga engagemanget i altruism och välvilja till den grad att nästan allt rättfärdigades i dessa termer. Män kommer lätt tillsammans i fackföreningar, yrkesgrupper, politiska grupper som helt framt appellerar till medlemmarnas strävan efter makt, profit, skydd och ingen tänker sämre om dem för det.

Detta skriver en amerikansk historiker om de amerikanska kvinnornas rösträtts-

kamp.⁵ En forskare, Bertil Björkenlid, beskriver samma sak i Sverige. Han menar att man i kampen för kvinnlig rösträtt visserligen nämnde kvinnors intressen men med föga kraft. Kvinnorna skulle istället rädda mänskligheten. *Kvinnors intressen borde av olika skäl inte framställas som motsatta männens. Argumenten för kvinnlig rösträtt fick gärna en altruistisk karaktär.*⁶

Vi kan också påminna oss alla de starkt patriarkala länder som infört rösträtt även för kvinnor efter andra världskriget utan att ändra sina patriarkala lagar och värderingar.

Maktbegreppet i feminismen/kvinnorörelsen dök upp under 1970-talet i rörelsens vänstergrupper. Men då utgick man från att motsättningarna i det framtida samhället skulle lösas av marxismen/socialismen. Även om man var missnöjd med sina manliga kamrater var de medkämparna, inte motståndarna. Det var det borgerliga samhället och kapitalismen (och deras män får man förmoda). Man undvek således den svåra frågan om en könsmaktsordning.

Det var först under 1980-talet som maktbegreppet i politisk mening började ta plats inom själva genusforskningen. I sin skrift *Kvotering* hävdar Drude Dahlerup och Lenita Freidenvall att argumenten för kvotering successivt ändrade karaktär. Under 1980-talet dök maktbegreppet allt oftare upp. Hur många som uppfattar det så kan vi inte säga med bestämdhet. Den amerikanska historikern, Joan Wallach Scott, var en av de första att göra det. Hon formulerade det så, att genus/kön är ett konstitutivt element i samhälleliga förhål-

landen som baserar sig på hävdvunna skillnader mellan könen. Det är ett centralt sätt att beteckna maktförhållanden (Joan Scott, *Gender and politics in History*, 1988, s 42). I Sverige introducerade Yvonne Hirdman vid samma tid, på 1980-talet, motsvarande begrepp och gav det ett innehåll: genus handlar om könens särhållande och könsmaktsordningen. Det är en grundläggande beskrivning av vad genusperspektivet kommit att innebära, som haft stort inflytande i Sverige.

Hirdmans teori om mannen som norm – könsmaktsordningen inom historieforskningen

I nästa avsnitt ”Manligt motstånd mot genusperspektivet” argumenterar jag allmänt mot olika angrepp på genusforskningen. Här diskuterar jag kritik mot Hirdmans teori från historieforskare av båda könen.⁷ Den genomgående kritiken är att teserna om könens särhållande och en könsmaktsordning, eller logiken som hon benämner dem, är för strukturalistisk, deterministisk, tidlös, oföränderlig. Svaret finns på förhand, menar man. Men är det egentligen kritik? Det är lätt att instämma i att teserna är pessimistiska och gör förändringar svårare, men än sedan? Anklagelserna för determinism, pessimism etc. är egentligen inga argument. Det är en empirisk fråga. Finns den manliga normen så finns den.

Ytterligare en kritik som framförs är att få genusforskare använder Hirdmans genusteori, underförstått den är inte användbar. I första ögonblicket verkar mina

5 William O’Neil, *Everyone was Brave* s 351 (min övers).

6 Bertil Björkenlid, *Kvinnokrav i manssamhälle. Rösträttsrörelsen och deras metoder som opinionsbildare och påtryckargrupp i Sverige, 1901-1921* s 21.

7 Hageman & Åmark: Från ”humorskontrakt” till ”jämsställdhetskontrakt”, Yvonne Hirdmans genusteori, *Häften för kritiska studier* 2001/2. I samma häfte skrev också Maria Sjöberg, Lena Somestad och Kjell Östberg om kontraktet.

erfarenheter från ca 2000 ansökningar i genusforskning under en tioårsperiod bekräfta kritikernas syn. Jag kan bara komma ihåg ett enda projekt där forskaren refererade till Hirdmans teser om den manliga normen och särhållandet av könen. Det gällde en undersökning med ett försök att bryta könssegregering på två arbetsplatser genom att medvetet öka andelen kvinnor och män på områden där det fanns få av dem. Slutresultatet visade att man efter en tid hade återgått till könssegregeringen och att männen hade vunnit på kuppen. Min poäng är att de flesta av projektansökningarna underförstått utgick från den manliga normens primat men inte nämnde inflytandet från Hirdman, antingen för att författarna inte var medvetna om det eller för att de visste i ryggraden att medgivande om maktperspektiv innebar misstanke om subjektivitet – något som *inte* drabbade forskare som *inte* använde genusperspektiv där det är relevant.

Manligt motstånd mot genusperspektivet i forskningen

I forskarvärlden finns alltid en hierarki, föränderlig men ändå existerande, där de hårda vetenskaperna gäller för mer än de mjuka men med hierarki också bland de mjuka, där kvinnor och barn hamnar långt ner. När jag började på FRN sade biträddande chefen muntert till mig att de hade blivit måttligt förtjusta över att ha hand om kvinnoforskningen. ”Herregud, nu har vi fått kvinnoforskningen på halsen också!”, var hans uttryck. På sätt och vis kan man förstå reaktionen. FRN var styvbarnet i buketten av forskningsråd, med udda uppgifter som att främja tvärvetenskap, uppmuntra områden som fallit mel-

lan stolarna, söka nya perspektiv, ge forskningsinformation vid sidan av de tunga råden i medicin, naturvetenskap, samhällsvetenskap etc. Att få kvinnoforskningen på halsen hjälpte inte.

Det handlade till en del om den vanliga känslan hos alla sociala grupperingar att se om sitt hus. Nya forskningsperspektiv eller områden ses med misstänksamhet därför att de skall vara med och dela på pengar och uppmärksamhet. Det motståndet gäller inte bara genusforskningen utan varje uppstickare på forskningsfronten. Under 1980-talet deltog jag i en debatt om kvinno- och jämställdhetsforskning vid historiska institutionen vid Uppsala universitet. De manliga deltagarna var inte avogt inställda mot genusperspektiv. Visst fick det finnas bara det inte tog plats i den egentliga forskningen. Det som upprörde var den kvinnliga forskare som hade sammanställt en översikt över utsikterna till tjänster på institutionen efter kön.

Men det var inte bara det. Till det ovan nämnda seminariet hos Timbro, där mannen ställde sin fråga, var Bo Rothstein inbjuden att tala om sin kritik av genusperspektivet i forskningen. Publiken var mycket uppskattande. Den lovordade honom i första hand för hans mod att gå emot strömmen, för att stå upp för forskningens frihet mot den socialdemokratiska regeringen. Man jämförde honom rent av med dissidenterna i Sovjetunionen. Det blev till sist litet för mycket också för Bo Rothstein, som mumlade att så farligt var det väl inte. Stämningen på mötet tyder på en mer än vanligt manlig hätsk uppfattning om genusperspektivet i forskningen som ett hot mot den fria forskningen i sig, som ett påhitt från vänstern och som dålig forskning.

Det åtskilliga manliga forskare vänder sig mot är att det skulle finnas en könsmaktsordning, ett manligt tolkningsföre-

träde. Per Bauhn, professor i praktiskt filosofi, menar att uppfattningen att en könsmaktsordning existerar är som att tro på tomtar och troll (Axess, sept. 2005, nr 4 och 5). I artikeln frammanas bilden av feminismen på nedförsbacke mot totalitarismen, mot Gulag och nazismen.

På samma sätt kan man kritisera en internationell utvärdering av statsvetenskaplig forskning, föranstaltad av Vetenskapsrådet, för okunnighet. Utvärderarna kritiserar antagandet att det skulle finnas ett patriarkat. Det borde genusforskarna utforska menar de, i stället för att bara sitta där och antaga. (Vetenskapsrådet, *Swedish research in Political Science. An Evaluation*, 2002). Det föll dem aldrig in att vad som lika väl borde utforskas var om det *inte* finns ett patriarkat. I själva verket vadar genusforskarna till knäna i empirisk forskning som pekar på kvinnans underordning i samhället.

I utlysningen av projektmedel till genusforskning 1992 vid forskningsrådsnämnden, fanns en formulering om att "en grundläggande frågeställning kan vara relationen mellan kön och makt", en formulering som den kommitté inom forskningsrådsnämnden som fördelade medel inte tyckte var märkvärdig och var nöjd med. Det öppnade för en problematisering av genusbegreppet. Ingen i den uppenhetsade debatten som följde lade märke till det öppna i formuleringen "kan vara".

För min del trodde jag nog att det skulle bli bråk om den. Det blev det. En forskare, professor Svante Nordin i idé- och lärdoms historia, upprördes i Svenska Dagbladet över utlysningen och upplevde att detta var slutet på den fria forskningen. Han ansåg det vara en av staten anbefalld ideologi som genomtrufades och kunde uppenbarligen inte föreställa sig att regeringskansliet hade väldigt litet med formuleringen att göra (SvD 13/1 1994).

Ledningen för FRN fick det hett om öronen när den ena professorliga ledamoten efter den andra i själva forskningsrådsnämnden, till vilken kommittén hörde, anmälde att de tänkte avgå om inte formuleringen togs bort. Genuskommittén tvingades att ta bort den och ledningen för FRN sände ut en försäkran att dess forskning var "till gagn för det öppna demokratiska samhället".

Svante Nordin återkom i en artikel (SvD 4/11 2000) med en jämförelse mellan feministisk historieförfalskning och historieförfalskaren och förintelseförnekaren David Irvings forskning. När genuskommittén efterlyste exempel på feministisk historieförfalskning (SvD 15/12 2000) lyckades han ta fram en amerikansk vetenskapssociolog, Carolyne Merchant, som skrivit en uppmärksam bok, *The Death of Nature, Ecology, Women and the Scientific Revolution*, varpå han fick mothugg av professor Sverker Sörlin som upprördes över jämförelsen Irving - Merchant.⁸

Bo Rothsteins kritik

Upprördheten över genuskommitténs tilltag att antyda att det kunde finnas ett maktförhållande emellan könen var stor. Föraktet finns fortfarande som t ex när Johan Lundberg jämför patriarkalism, feminism och rasbiologism (Axess nr 1, 2010, s. 57). Den mest framträdande kritiken av genusperspektivet har under årens lopp varit Bo Rothstein, professor i statsvetenskap i Göteborg. Men till skillnad från andra kritiker har han faktiskt intresserat sig för detta område, gjort många inlägg och argumenterat. Han ifrågasätter

8 För den som inte upprörs över jämförelsen rekommenderas Richard J Evans 2001, *Lying about Hitler* eller DD Guttenplan 2001, *Förintelsen inför rätta*.

också existensen av könsmaktsordningen/den manliga normens primat *och* argumenterar (som sagt, till skillnad från de ovan nämnda) för sin ståndpunkt.⁹

Bo Rothstein utgår i en artikel i *Statsvetenskaplig tidskrift* (1999, årg. 102, nr 1) ”Könsmaktsordningens grundbult” från den linje som brukar kallas metodologisk individualism och som ställs i motsats till ett synsätt som kallas holism.

Holismen innebär att helheten kan vara mer än summan av delarna, att helheten kan vara primär i förhållande till delarna. Den fungerande maskinen är mer än de utspridda delarna, en pöbel är något annat än en folkmassa. Visserligen finns delarna, individerna där, men något tillkommer som man inte kan identifiera. Det vill säga, man skulle kunna identifiera det om man hade tillgång till den oändliga mängd detaljer som påverkar varandra i en process. Exemplet med en fjärils vingslag i Sydamerika som påverkar en storm i Sibirien brukar anföras. Holismen har historiskt fått dåligt rykte genom att vara ett hjälpmedel för ledare som påstått sig personifiera holistiska begrepp som nationen eller klassen utan att fråga individerna i nationen eller klassen. I motsats till holismen motsätter sig metodologisk individualism alla försök att förklara samhällliga gruppbildningar eller strukturer på andra sätt än via enskilda individers agerande.

Ett annat sätt att beskriva konflikten mellan metodologisk individualism och holism är att den förstnämnda sidan har en ytterligt orealistisk syn på individens möjlighet att agera fritt och obundet av några strukturer och att den andra, driven

till sin spets, förlorat kontakten med de verkliga individerna. I verkligheten påminner spänningen mellan individualism och holism om spänningen mellan könnens likhet och olikhet. Ingendera sidan kan helt utesluta det motsatta synsättet.

Rothstein går till storms mot holismen i form av strukturförklaringar överhuvudtaget men särskilt den strukturförklaring som bygger på den manliga normens primat. Strukturella förklaringar, både genus och andra, lider enligt honom av att inte ha någon kontakt med individerna, med deras motiv och intressen som aktörer. Det finns inget samband mellan mikro- och makronivån. Därför kan man inte förklara varför kvinnor handlar som de gör, dvs. inte lyfter av oket och handlar i sitt eget intresse. Dessa förklaringar beskriver Rothstein kritiskt som ”en gåta”, ”mystifikation”, ”falskt medvetande”, ”osynliga kontrakt”. Om man kräver en orsaksförklaring brister den strukturella genusförklaringen eftersom den inte specifikt talar om hur genusmekanismen fungerar: ”the gender power structure is because it is”.

Notargument

Den som bäst och stillsamast lyckats beskriva den manliga normens primat/könsmaktsordningen är historikern Gunnar Qvist:

Forskaren ställs inte bara inför material av formell karaktär, debatter, beslut och regler utan kan räkna med en ’tyst’ front mot kvinnorna, dolda men effektiva skyddsmekanismer, kring manssamhället. Inte nödvändigtvis i form av en organiserad sammansvärjning mot kvinnorna. Snarare som tusentals och åter tusentals små beslut av beslutsfattare utan inbördes samverkan men styrda av ’självklara’ värderingar och därför verkande i samma riktning. Ungefär

9 Jag har vid två tillfällen deltagit i genusseminarier där Rothstein lagt fram sin text. Ingen kvinna (utom jag vid det ena) har vid dessa tillfällen formulerat någon kritik mot honom. Det har varit tyst.

som bäckarna följande tyngdlagen så småningom levererar vattenflöden till havet. (Löneskillnadsutredningen SOU 1993:7 s 156).

Rothsteins och andras metodologiska kritik mot könsmaktsordningen tycks vara att så länge man inte kan lägga fram faktiska belägg för att män samlats någonstans och kommit överens om att förtrycka kvinnor kan man inte anse att den finns.¹⁰ Annars kan man tycka att Qvists beskrivning innehåller en kontakt mellan individ och struktur. Och att den springande punkten, det som Rothstein kallar ”gåtan” eller ”mystifikationen”, inte är bristen på kontakt mellan individ och struktur, utan att den är de där små besluten tagna inifrån manligt medvetande och manliga erfarenheter, det vill säga en naturlig läggning (som hos alla andra grupper) att utgå från sina egna intressen, medvetet eller omedvetet.

Historia och metodologisk individualism

En känd historiker, E. P. Thompson, har i sitt 800-sidiga verk, *The Making of the British Working Class*, beskrivit tillblivelsen av ett medvetande hos arbetarklassen. I begynnelsen var upplysningstidens och franska revolutionens idéer. Han beskriver minutiöst hundra års utveckling, småskrifter, tidningar, möten, misslyckade små och stora strejker, organisationsförsök etc. Omkring 1900 fanns ett klassmedvetande. Man kan tycka att han väl

belagt ett samband av påverkan mellan individer och struktur. Men har han hittat själva förklaringsgrunden, ”orsaksmekanismen”, för handling, som Rothstein kräver? Eller måste man med Rothsteins stränga regler förneka existensen av en klasskänsla i slutet av 1800-talet i Storbritannien?

Som framgått tidigare menar jag att tillräckligt med empirisk forskning föreligger för att man inte som Rothstein kan avfärda könsmaktsordningen som något oförklarligt, som en gåta eller mystifikation. Det finns helt enkelt ett samband mellan individer och struktur. Det är inte feministerna som låtit emotionerna bära iväg med förnuftet och åstadkommit en dålig analys.¹¹

11 ”Grundbulten”, förklaringen till kvinnornas underläge är enligt Rothstein att kvinnor är i genomsnitt 3 år yngre än de män de gifter sig med. Därmed halkar de efter i karriären och tar aldrig igen det. Därmed har Rothstein kommit in på könsneutral mark. Han medger generöst att det varken är kvinnors eller mäns fel att denna åldersskillnad finns (fast man kunde tycka att kvinnorna borde göra något åt det). Frånsett det egendomliga i att göra denna detalj om åldern till det avgörande skälet till kvinnors underordning finns det åtskilliga andra invändningar. En är att det i stället skulle kunna vara fråga om darwinsk evolution. Hanen/mannen söker sig till de fertila och yngre kvinnor är mer fertila. En annan är att det är under en ytterligt kort historisk tid som mannen och ännu kortare tid kvinnan sett sitt liv som en regelrätt yrkeskarriär. I min ungdom gjorde studentbeväringarna 16 månaders värnplikt, medan studentskorna kunde fara direkt till universitetet. Det verkade inte som om det gav flickorna något försprång. Dessutom kunde de unga männen välja att bli reservofficerare på förmånliga villkor. Då förband de sig att då och då rycka in på repetitionsövningar men jag hörde aldrig att någon arbetsgivare upplevde detta som en nackdel. Tvärtom var det en merit att vara reservofficer.

10 Det är metodologisk individualism, driven till sin spets, när man menar att könsmaktsordningen inte finns, eftersom det finns kvinnor som befinner sig i maktpositioner. På det sättet kan man säga att afroamerikanerna i Sydstaterna inte hade något att klaga över efter slaveriets avskaffande. Det fanns många fattiga vita som inte hade det bättre.

Genusforskning som projektområde vid forskningsråden?

Ovan har jag citerat forskare som anser att könsmaktsordningen mer eller mindre är ett fantasifoster och som sådant ett politiskt påhitt. Som ansvarig för genusforskningen som ett forskningsområde till vilket man sände projektansökningar ställdes jag inför frågan om det verkligen var ett forskningsområde och inte ett perspektiv. Kan man skicka projektansökningar till ett perspektiv? Ett sätt att göra det till ett problemområde är att se det i historiens ljus: ”Förr i tiden” var förhållandet mellan könen inte ett politiskt problem – det var inte ens ett problem. Det var naturligt eller av Gud instiftat eller kanske bådadera. ”Nu” är det ett problem. Genusforskningen handlar om *de problematiserade relationerna mellan könen*, ett sorts embryo till en definition av ett område. Det betyder att i en sådan beskrivning innesluter jag också i Habermas anda seriösa kritiker av könsmaktsordningen, t ex Bo Rothstein.

Definitioner medför att gråzoner dyker upp. Det handlar alltså om *relationerna mellan könen*. Forskning som handlar om kvinnors förhållanden, strikt kvinnoforskning, utan jämförelse med mäns, hör då egentligen inte hemma här. Detsamma gäller forskning om män. En forskare i mansforskning har löst detta problem genom att utgå från begreppet ”omanlig” i sin forskning. Då blir det garanterat genusforskning.

Men det är som sagt fråga om gråzoner. Forskning om homosexuella mäns och lesbiska kvinnors relationer handlar inte heller i första hand om relationen mellan kvinnor och män, om inte förhållandet till heteronormativiteten finns med i bilden. Men när finns inte den med i bakgrunden? Forskning som ökar kunskaperna om kvinnors förhållanden har nästan alltid någon relation till mäns förhållanden. I

medicinsk kvinnoforskning är kvinnor den naturliga gruppen att undersöka men bakgrunden är att kvinnor som grupp är underutforskad. En fransk etnolog, Yvonne Verdier, undersökte tre kvinnoyrken i en fransk by på 1920-talet, tvätterskans, bagerskans och sömmerskans. Hon gör ingen jämförelse med män. Men samtidigt får vi klart för oss den betydelse dessa kvinnoyrken hade för människorna i byn (vilket inte är säkert att vi tyckte tidigare).¹² En idéhistorisk avhandling handlar om att män uttryckte sina känslor i betydligt större utsträckning förr i tiden. Generaler grät inför sin armé. ”The stiff upper lip” var inte förebilden. Den handlar enbart om män men själva utgångspunkten är den förmodade skillnaden mellan könen.¹³ Gråzonen bör vara stor.

I själva verket var denna komplikation inte ett problem för FRN:s genuskommitté. Vad det gällde var att välja de kvalitativt bästa projekten inom hela gråzonen. Jag skulle inte nämna detta om det inte vällat problem på ett område, det medicinska, när FRN ingick i Vetenskapsrådet. Medicinsk forskning om kvinnors sjukdomar handlar givetvis om kvinnor. Gråzonen är frågan om vilka projekt som handlar om medicinsk genusforskning och vilka som handlar om medicinsk kvinnoforskning. MFR ville öka sitt anslag genom att t ex vid ett tillfälle fördela ett projekt om honrättor till genuskommittén.

Alvesson-Billing

Ett exempel på problemet att innefatta könsmaktsordningen som en realitet i

12 Verdier 1981, *Tvätterskan, kokerskan och sömmerskan: livet i en fransk by genom tre kvinnoyrken*.

13 Ekenstam 1993, *Kroppens idéhistoria: disciplinering och karaktärsdanning i Sverige 1700-1950*.

forskningen utgör Mats Alvessons och Yvonne Due Billings *Kön och organisation* (1997).¹⁴ Å ena sidan ställer de sig intellektuellt tvekan till alla generella förklaringar, å andra sidan kan de inte förneka den empiriska forskningen.

Å ena sidan skriver de:

Förenklade och ensidiga beskrivningar av asymmetriska makt- och intressestrukturer bör dock undvikas. Vi finner varje univer-

sellt patriarkatsbegrepp problematiskt. Uttryck som 'att kvinnors intressen är underordnade mäns intressen' (Weedeon 1987:2) är alltför generella och därmed delvis vilseledande (s 54),

.. en mindre totaliserande och mer situationsbunden uppfattning är att föredra, en uppfattning som är känslig för variationer och motsägelser i överordnings/underordningsförhållanden och i betydelsen av "intresse" (s 54),

å andra sidan skriver de:

De som påstår att det finns ett genusystem eller patriarkat som ger män fler alternativ och privilegier särskilt inom arbetslivet men också i livet i allmänhet har inga problem att styrka sitt påstående (s. 9)

Reproduktionen av ojämlikheter mellan könen och skillnader i makt och löner har analyserats på en rad olika sätt. Vi kan inte en gång för alla ge den slutgiltiga förklaringen till segregation. Vad vi kan säga är att det empiriska resultatet är en hög grad av segregation, även om det finns tendenser till könsintegration.

Det finns några områden där det råder enighet om den sociala verkligheten på en deskriptiv nivå. Det står således tämligen klart att kvinnor har lägre löner än män, att de är starkt underrepresenterade på högre nivåer i arbetslivet och därmed har mindre formell makt, att de oftare upplever sexuella trakasserier, att de tar större ansvar för hem och familj och att kvinnliga chefer, delvis beroende på det förra, rapporterar större stress än sina manliga kolleger, (s 198).

Den empiriska forskningen visar alltså att männen som kollektiv har fördelar i organisationsvärlden. Men så är det väl ändå inte?

14 Alvesson är organisationsforskare vid Lunds universitet och Billing lektor i sociologi vid Köpenhamns universitet. De har god överblick över och goda kunskaper om genusforskningen i organisationsteori. I inledningen påpekar de att vi inte skall tro att alla fördelar är på männens sida. Visserligen står det utom allt tvivel att män har högre lön, mer formell makt och de mest prestigefyllda jobben, skriver de, men man bör betänka att män har kortare livslängd, oftare hamnar i fängelse, oftare förlorar vårdnaden om barn, måste göra militärtjänst och begår flest självmord. Det är en smula fånigt att ställa jämförbara för- och nackdelar mot varandra som Alvesson-Billing gör. Men det är frestande att svara. Ca 75 procent av männen dör vårdade av sin hustru, motsvarande siffra för kvinnor är 25 procent. Jag befinner mig på min ålders höst och jag skulle nog välja att bli vårdad av min livskamrat, om jag kunde. Jag har svårt att se att det är kvinnornas fel att män oftare hamnar i fängelse. Allmän värnplikt är avskaffad och kvinnor kan också gå in i försvaret. Idag är kvinnor och barn krigets främsta offer. Det är sant att kvinnor oftare får vårdnaden om barnen men huruvida det är orättvist eller inte, vet vi inte. Om män som grupp satsade mer på att ta hand om de små barnen när de finns i äktenskapet skulle deras klagomål på denna punkt ha större resonans. Den enda punkt där jämförelsen bränner till är när det gäller självmordsstatistiken. Å andra sidan gör kvinnor fler självmordsförsök än männen. Det blir en makaber tävlan om vem som är olyckligast.

Kritik av genusforskningen

Jag vet inte om mannen på Timbros seminarium skulle ha varit nöjd med ovanstående beskrivning av vad genusforskning är: problematiseringen av förhållandet mellan könen med insikt om den manliga normens primat. Kanske skulle han ha frågat vad queerteorier är för något. Handlar inte genusforskningen om att det inte finns några kön, eller flera kön, queer? Och en del av det som skrivs verkar obegripligt. Kanske han snappat upp också begreppet postmodernism.¹⁵ Och även om han inte gjort det är det där man måste börja om man vill problematisera och kritisera genusforskningen.

Poststrukturalism/postmodernism

Genusforskningen växte inte fram i ett forskningshistoriskt vakuum – tvärtom. Under efterkrigstiden blev naturvetenskapen själva kvintessensen av begreppet vetenskaplighet. Inom övriga områden strävade man att efterlikna den. Efter andra världskriget blev historia historievetenskap, litteraturhistoria blev litteraturvetenskap, statskunskap statsvetenskap i fåfänga försök att bära upp den exakta vetenskapens mantel. Postmodernismen handlar om en revolt mot tilltron till exakt och systematisk kunskap om verkligheten, man tar avstånd från tron på mening i strukturen, ideologiska system är ”berättelser”.¹⁶ I poststrukturalism i sin starka form finns bara subjektiva och individuella sanningar. En sammanfattande kritik har framförts från samhällsvetenskapligt håll mot postmodernismen (Mats Alves-

son & Kaj Sköldberg, *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod, 1994*). Deras kritik av poststrukturalismen kan sammanfattas i tre punkter: Den första gäller *bristande konstruktivitet*. Den tar isär men sätter inte ihop. Det är nu inte en riktig kritik enligt min uppfattning. Den som tolkar eller kritiserar är inte tvungen att komma upp med en annan tolkning eller lösning.

Den andra punkten är *problematisering av andra ståndpunkter* (hermeneutik, kritisk teori t ex). Den omfattande nyansering och diskussion om i hur hög grad empirin är teoristyrd som länge pågått, låtsas inte postmodernisten om. Att man inte går naken ner i arkiven, som man säger inom historieforskningen, är en självklarhet.

Den tredje och mest särpräglade punkten i den starka versionen av postmodernismen är den överdrivna *text och språkreduktionismen*. Det överdrivna betonandet av textens, språkets betydelse medför att allt utanför blir obetydligt. Om vi talar om textanalyser i teologi, filosofi, kunskapsteori, litteraturteori etc. kanske det inte gör så mycket. Men i den historiska forskningen och samhällsvetenskaperna, för att inte tala om natur- och teknikvetenskap, är det annorlunda. Författarna skriver att det ”vore absurt att anta att dessa texter *inte*

15 Postmodernism och poststrukturalism betyder i stort sett detsamma. Postmodernism brukar också användas i vidare bemärkelse som namn på en epok.

16 Postmodernismen/strukturalismen som idé föddes i ett efterkrigsfrankrike där Sartre och École Normale Supérieure regerade och socialismen/marxismen omfattades av många intellektuella. Den franska postmodernisterna är en produkt av denna miljö. En tanke som kastats fram är att postmodernismens angrepp på ”de stora berättelserna” kan ha att göra med marxismens ”vetenskapliga” anspråk och vara en reaktion på att man länge svalt dessa anspråk. (Stefan Steinberg, 1st July 2000, World Socialist Web Site www.wsws.org/articles/2000/jul2000/post_j01.stmhl).

alls skulle referera till en 'utomtextlig' social verklighet. Den postmodernistiska textuppfattningen påminner i själva verket slående om en motor på ständig tomgång. En motor som aldrig griper tag i underlaget – och dessutom befinner sig i en permanent förarlös bil" (Alvesson & Skoldberg, s. 260).

I en svagare version av postmodernismen (om man nu skall kalla det postmodernism) handlar det om att språk och kultur spelar större roll i utformningen av samhället än man vanligen är medveten om. Det är en fråga om att vara på sin vakt mot förutfattade meningar, att vara medveten om svårigheten att vara objektiv men ändå sträva efter det såsom Alvesson/Skoldberg påpekar. Det är segraren som skriver historien. Detta synsätt är å andra sidan knappast någon nyhet som postmodernismen infört.

Genusforskningen och postmodernismen

Det postmodernistiska tänkandet slog emellertid an just inom genusforskningen. På sätt och vis var det inte förvånande. Det fanns eller finns en känsla av en omvälvande förändring när man börjar ifrågasätta konventionell forskning med ett kvinnoperspektiv. Samtidigt tar det udden av kritiken att genusperspektivet skulle sakna objektivitet *mer* än annan forskning. Det är inte mer objektivt att sakna genusperspektiv där det är relevant än att utgå från det.

Men om man verkligen omfattar de postmodernistiska tankarna, dvs. anser att det inte finns någon "utomtextlig" social verklighet, att allt en social konstruktion, har man som feminist försatt sig i en omöjlig situation. Tydligen föresvävar det inte de postmoderna genusteoretikerna att de utesluter alla möjligheter att säga nå-

got om samhället överhuvudtaget. Den kvinnliga "berättelse" som den feministiska forskningen lyfter fram var/är värdelös i postmodern tappning. Jag har mött genusforskare som visat sig mycket förvånade när man påpekar att en postmodern utgångspunkt också drabbar feministiska forskningsresultat. Det finns genusforskare som beklagar att postmodernismens tid sammanföll (sammanfaller?) med framväxten av genusforskning. Jag är benägen att hålla med dem. Det har komplicerat och krånglat till genusbegreppet i onödan och givit tillfälle till mängder med teoretiserande, som aldrig griper tag i verkligheten.

Queerteorin – antifeminism

Postmodernismen har emellertid haft större betydelse inom genusforskningen än inom andra forskningsområden beroende på queerteorin.¹⁷ Som jag framhållit tidigare var könsrollsteorin ett framsteg eftersom den antydde hur socialt konstruerad vår uppfattning om kvinnligt och manligt är. Kritiken av könets sociala konstruktion har varit/är en grundpelare inom genusforskningen. I queerteorin tar man ett steg längre. Det är inte bara könsrollen som är socialt konstruerad, själva sexuella praktiken är det, dvs. också vårt biologiska kön. Att det biologiskt finns två kön är en social konstruktion genom den kulturellt konstruerade "performance" (uppträdande, uppvisning?, något som iscensätts i vårt dagliga handlande) vi genomför. Här kan man förvisso tala om att det inte finns någon "utomtextlig eller annan social verklighet". Det finns ingen inre inneboende könsidentitet. Också vårt biologiska kön är konstruerat. Att ha en

17 Det betyder ungefär "knäpp" och användes som ett stridsrop. Se nedan.

penis eller slida och livmoder betyder lika litet för vår identitet som att vara blåögd eller brunögd. Eller snarare, könet är vad vi gör det till. Judith Butler är filosofen bakom denna teori.¹⁸

Postmodernismen sammanfaller i tiden med framväxten av både genusforskningen och de homosexuella männens och de lesbiska kvinnornas kamp för lika värde och respekt, vilket bidragit till queerteorins närvaro i genusteorierna. I det sammanhanget kan det postmodernistiska tänkandet vara rimligt. Om vi absolut inte grupperar människor efter sexuella preferenser försvinner inte bara olika värderingar av grupperna – själva grupperna försvinner. Det kanske är ovant att tänka sig men mycket svårare är det att upplösa den kvinnliga och manliga identiteten (oavsett sexuell preferens). Uppdelningen i män och kvinnor, i kvinnligt och manligt kön, hör ihop med graviditet, moderskap, faderskap. Ovan nämnde jag Joan Scotts och Yvonne Hirdmans beskrivning av genus som ett maktförhållande och ett särskiljande av könen. I queerteorin har man valt metoden att avskaffa särskiljandet och därigenom trola bort maktförhållandet. Som idé är queerteorin antifeministisk. Det är det ultimata sättet att slippa konfronteras med maktbegreppet. Om inte kategorierna kvinnor och män finns utan bara individer finns det inte heller någon könsmaktordning att kämpa mot. För övrigt är begreppet dubbelt ironiskt. Uttrycket ”queer” blev berömt då det användes av homosexuella män och transvestiter på en bar i New York på 1980-talet (the Stonewall incident). De hade blivit grundligt trötta på att ständigt utan skäl

trakasseras av polisen. De började slå tillbaka under stridsropet ”We are here, we are queer!” Striden pågick i fyra dagar. Det var just grupptillhörigheten som hjälpte dem och gav dem stolthet.

För kvinnorörelsen är queerteorin dödsstöten som politisk rörelse.

Genusforskningen och naturvetenskaperna

Kanske vår man från Timbro hade uppfattat något om queerteorin. Mindre troligt är att han uppfattat den kritik som förekommit på sina håll i olika tidskrifter mot anspråken på ett genusperspektiv inom den naturvetenskapliga grundforskningen.

För min egen del upplevde jag postmodernismen som ett problem på nära håll i samband med en arbetsgrupp inom råden, tillsatt av Carl Tham år 2000 bl.a. med syftet att integrera genusperspektivet i forskningen.¹⁹ Som ordförande valde han en feministteoretiker utifrån. I gruppen ingick representanter från alla råden, humaniora, medicin, naturvetenskap, rymdforskning, samhällsvetenskap, teknik. Problemet var förhållandet mellan teknik- och naturvetenskaplig grundforskning och ett postmodernt genusperspektiv.

Genusperspektivet kan förändra verklighetsuppfattningen. Det är inte förvånande om anspråkshorisonten ibland blev väl vid. Men man måste hejda sig inför de ”hårda”, experimentella vetenskaperna. Det är skillnad mellan att via experiment söka bestämma hur partiklar och molekyler förhåller sig till varandra, arbeta med

18 Butler 1990, *Gender Trouble*. För en sammanfattande beskrivning se t ex Romare 2005, *Familjen i det moderna. Sociologiska sanningar och feministisk kritik* s 93-95.

19 Uppdraget var tvåfaldigt, dels genusaspekten, dels främjande av tvär- eller mångvetenskaplighet. Den senare uppgiften behandlar jag inte här.

optiska strålar, räkna vad svarta hål är, forska i biokemi eller neurobiologi och studera hur mänskliga beteenden och samhällen förhåller sig till varandra.

Det finns naturligtvis gråzoner. Ett stort område är samhällsmedicin som överlappar de medicinska och samhällsvetenskapliga forskningsområdena. En annan uppenbar gråzon är biologin och sociobiologin, eller de s k *life sciences*. Men i stort sett är det uppenbart att genusperspektivet inte är *inomvetenskapligt* relevant i den ”hårda” matematiska, naturvetenskapliga och tekniska grundforskningen.

En stor del av den forskning som forskningsråden gav och ger pengar till handlar om denna sorts inomvetenskapliga forskning, t ex *Bildsensorer av amorft kisel vid röntgenavbildning* eller *Våglängdsselektiva skikt för effektiv energiomvandling*. Man skulle därför kunna förvänta sig att ordföranden i kommittén började sitt arbete med att bena upp detta förhållande, diskutera hur man skulle göra och gå med på att det är svårt att lägga ett inomvetenskapligt genusperspektiv på t ex rymdforskningen.²⁰ Det skulle också ha givit tillfälle att lägga ut texten om genusperspektivet i humaniora och samhällsvetenskap, vilket de flesta närvarande också såg med misstänksamhet. Men allt detta förblev oklart och ogjort. Ordföranden anlätade en grupp nordiska kolleger som bidrog med postmodern teori i gruppens rapport *Genusforskningens relevans*. I de postmoderna delarna av gruppens rapport kunde man inhämta att genusperspektivet skulle med-

föra en ”annan” vetenskap (science), men vad denna annanhet skulle bestå i framkom inte. Man refererade helt enkelt till några feministteoretiker, Donna Haraway, Sandra Harding, Sharon Traweek och Evelyne Fox Keller, utan att egentligen säga något om vad de skulle stå för. Donna Haraway, får dock komma till tals. I *Genusforskningens relevans* heter det:

I Haraways bruk av begreppet teknovetenskap tillåts vi artikulera vår orenhet och den komplexitet vi omger oss med samt närma oss gränser för vad som är tillåtet och gränsen för det vansinniga. Haraway poängterar också att i teknovetenskap råder det oordning, den skapar förvåningar samt inbegriper förhoppningar och öppnar utrymme för att 'stay epistemologically, emotionally and politically alive'. (Genusforskningens relevans. Rapport från forskningsrådets expertgrupp för genusforskningens integrering, Stockholm 2000, s 53 citerat i Haraway, 1997, Modest Witness@) Second_Millennium. Female-Man C_Meets_Onco Mouse, s 280.)

Sandra Harding kritiserades av sina motståndare i det s k ”vetenskapskriget”, ”the science war”, på 90-talet för att ha hävdat att ”physics, chemistry, mathematics and logic bear the fingerprints of their cultural creators no less than do anthropology and history” (Steven Weinberg NYR vol XLII nr 18, August 8 1996, not 18).

Vidare gav man i rapporten ett obestämt intryck av att det pågick forskning med genusperspektiv inom natur- och teknikvetenskap, inspirerad av en postmodernistisk teori. Så var inte fallet. Det som fanns var just de teoretiska alster som producerades i en krets av teorimedvetna postmodernister. Man nämnde i detta sammanhang särskilt forskningsmetoder (eller metodologier) inspirerade av femi-

20 Det gäller själva forskningen. Man skulle kunna göra det till en jämställdhetsfråga genom att kräva fler kvinnliga astronauter eller till en könspolitisk fråga genom att hävda att pengarna borde gå till något behjärtansvärt projekt på jorden. Men då handlar det inte om den inomvetenskapliga forskningen.

nism eller genusperspektiv. Sådana fanns inte heller, i varje fall inte i "science".

Motsättningarna kring detta samverkansinitiativ med syfte att öka förståelsen för bl.a. genusperspektivet nådde aldrig offentligheten. De stannade inom en ganska begränsad krets av forskare och tjänstemän på forskningsråden. Många i samverkansgruppen uppfattade sammanträdena som slöseri med tid. Initiativet gjorde skada eftersom många av de involverade kvinnliga tjänstemännen och forskarna inom de naturvetenskapliga och tekniska områdena kände sig illa till mods. De ville gärna veta vad genusforskningen handlade om och de ville gärna arbeta för fler kvinnor inom naturvetenskap och teknik. Genusperspektivets aktier inom rådsforskningen steg sannerligen inte genom expertgruppens verksamhet och rapport.

Jämställdhet inom natur- och teknikvetenskaplig forskning

Det finns färre kvinnor än män inom forskning i naturvetenskap och teknik. Det gör det naturligt att fråga efter sätt att öka andelen kvinnor. Men det betyder inte att man skall blanda samman den inomvetenskapliga forskningen och jämställdhet. Vid ett tillfälle deltog jag i en EU-konferens i april år 2000, *Women and Science*, som handlade om att öka andelen kvinnor inom "science". Statistik och diskussioner om olika orsaker till kvinnornas frånvaro var framträdande ämnen på konferensen. Men det fanns också ett seminarium som utgav sig för att specifikt handla om genusperspektivet inom "science". Talarna i detta seminarium fortsatte ändå att tala om just frånvaron av kvinnor inom "science". Det hindrade inte den feministiska teoretikern (Rosi Braidotti), som sammanfattade i slutet av konferensen att

konstatera att vad man kommit fram till på seminariet var att dikotomin mellan humaniora/samhällsvetenskap och teknik/naturvetenskap var upplöst, något man inte sagt ett ord om.

Visst finns genus i naturvetenskapen, men som ett problem med jämställdhet. Sharon Traweek är socialantropolog och en av de teoretiker som återropas i den ovan nämnda rapporten om genusperspektiv i forskningsråden. Som socialantropolog visar Traweek på den starkt manliga forskarkulturen i fysik. Men hon påstår inte att deras forskningsresultat beror på deras kön. Däremot ser hon ojämställdheten. Hon beskriver ett möte om jämställdhet vid MIT (Massachusetts Institute of Technology):

Eventually one stood up and said that the issues we wanted to investigate simply did not exist in the scientific community, that by the objective nature of the enterprise, issues of gender, which were issues of bias, simply did not exist. She also said that for us to persist in believing that they did exist was misguided at best and probably a reflection of either our personal psychologies or a condition of the humanities and social science, in which there were no inherent protection against bias. Several of her friends nodded.²¹

Hon fick svar från en annan forskare:

She said that the junior faculty did not yet see gender as an issue in their work because they had not yet gotten to the career stage at which they would be defining fully independent research projects requiring their own command of significant resources. At that moment, she said, these women would realize that gender was an issue in science; and as they did not yet, she assumed that

21 Traweek 1992, *Border Crossing: "Narrative Strategies in Science studies"* i *Science as a Practice* (red Andrew Pickering) s 433.

they were not now conceiving of fully independent research projects requiring their own command of significant resources. Several senior faculty nodded.²²

År 1999 publicerades en jämställdhetsrapport inom MIT, juvelen bland amerikanska universitet. Den handlade om ett mönster av könsdiskriminering – subtil – men substantiell och demoraliserande på områden som anställning, belöningar, avancemang, deltagande i viktiga kommittéer, fördelning av resurser såsom laboratorietid och forskningspengar. Man skall då komma ihåg att kvinnor på denna nivå är starkt engagerade i sitt arbete annars skulle de inte vara på MIT. Över nätet sändes rektorns, Charles M Vests, uttalande i anledning av rapporten. Han hade, menade han, trots att samtida könsdiskriminering dels fanns i verkligheten, dels i betraktarens öga. Så var det också. Det var bara det att han nu fått klart för sig att den verkliga delen var mycket större än han trott.

Men spelar könet ingen roll alls i natur- och teknikvetenskaplig forskning?

Det är viktigt med fler kvinnor inom naturvetenskap och teknik. Samhället styrs av ett teknologiskt imperativ som väver samman samhälle och vetenskap. Det ger en känsla av oförutsebarhet och ostyrbarhet. Är fosterdiagnostik enbart en välsignelse? Vad medför möjligheten att frysa ner mänskliga ägg? Kan bättre miljöteknik uppväga nackdelarna med vår livsstil så att vi slipper ändra den? Riskforskning visar att de som upplever minst rädsla för den vetenskapliga utvecklingen är, ja, ni gissade det – välutbildade vita män, alltså de

som känner sig ha mest kontroll över utvecklingen. Kvinnor som grupp har större skäl till oro genom att det är våra kroppar som utsätts för förändringar genom reproduktionen. Fler kvinnliga jurister gör skillnad i domstolsväsendet, fler kvinnliga forskare i medicin gör skillnad i den medicinska forskningen. Fler kvinnor i teknik och naturvetenskap skulle göra subtil skillnad – inte i inomvetenskaplighet eller i kraven på kvalitet i forskningen – men i bredd och intressen.

Evelyne Fox Keller räknas till de feministiska vetenskapsteoretikerna. Hon har hon skrivit en intressant biografi över nobelpristagaren Barbara McClintock där hon beskriver utvecklingen inom den genetiska forskningen med dess olika paradig under 1900-talet. När man knäckte koden för DNA på 50-talet uppfattade man det som en sorts ”master molecule”, som gav order till RNA och vidare till proteinet. Det blev den centrala dogmen för många år. Så småningom blev det allt klarare att något inte stämde. Man har liknat denna tid i genetiken vid uppbrottet från den newtonska fysiken kring förra sekelskiftet. När molekylärbilogerna arbetade sig in i detaljerna upptäckte de ”jumping genes”, som var helt oförklarliga. Men Barbara McClintock kunde beskriva dem redan på 60-talet genom sina studier av majscolvar som är en mera komplex organism än bakterier. Hon visade att den genetiska strukturen är mycket mer dynamisk och rörlig och att genetisk information vandrar fram och tillbaka som är svårt att förklara på ett annat sätt än med att instruktionen till genen kommer från hela cellen, dvs. att miljön kunde påverka.²³ På 80-talet erkände man McClintocks insats genom nobelpriset.

22 A. a s. 433.

23 Fox Keller, Evelyne, 1983 kap 1.

Det är inte svårt att se att Keller är kritisk mot en alltför fragmenterad vetenskap. Hennes bok om McClintock heter också *A feeling for the Organism*. I den tar hon inte upp några genusaspekter på själva innehållet i forskningen, men i andra arbeten diskuterar hon skillnader mellan könen som kan leda till olika utgångspunkter och olika synsätt. Man kan inte göra statistik av en forskare, Barbara McClintock, men det är ett, av många fler än Keller, observerat förhållande att kvinnor som grupp ser mer holistiskt på omvärlden än män som grupp. Män har genomsnittligen (alltför?) lätt att avgränsa sig, kvinnor svårare. Det finns som sagt ingen statistik i denna fråga, men det tycks som man med en viss överblick kan se att kvinnor samlar sig mer på mångvetenskapliga områden än på de rena ämnesområdena.

Sammanfattning

Den röda tråden ovan har varit att förklara för den intresserade mannen på Timbro-seminariet vad genusforskning handlar om. I princip försvarar jag genusforskningsperspektivet mot det traditionella forskarsamhällets kritik för bristande objektivitet och för politisk styrning.

Genusperspektivet i politisk mening består av två diskurser. Den ena är spänningen mellan likhet och olikhet. Den andra är om och hur det existerar en könsmaktsordning. I själva verket vore det egendomligt om tusentals år av den manliga normens primat, könsmaktsordning, manligt tolkningsföreträde till samhälle och verklighet inte hade satt sina spår både hos kvinnor och män. Man kan göra processen kort med de akademiska kritiker som menar att könsmaktsordningen inte finns. Det finns en omfattande forskning med empiriska belägg för att det förhåller sig så. Det betyder emellertid inte

att könsmaktsordningen accepteras av alla, tvärtom. Som politiskt begrepp med stark sprängkraft har det knappt börjat verka. Det olyckliga är att tillämpa den starka versionen av postmodernism inte bara på det sociala könet utan också det sexuella och utplåna de två könen som kategorier. På det sättet upplöser man feminismen/kvinnorörelsen som samhällsrörelse, man avpolitiserar den.

Referenser

- Alvesson, Mats & Skoldberg, Kaj, 1994. *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Bauhn, Per, 2004. *Åxess*, September, nr 4 och 5
- Butler, Judith, 1999. *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*.
- Dahlerup, Drude & Freidenvall, Lenita, 2008. *Kvotering* SNS Förlag: Pocketbiblioteket.
- Dahlström, Edmund & Liljeström, Rita 1962. *Kvinnors liv och arbete*.
- Ekenstam, Claes, 1993. *Kroppens idehistoria: disciplinering och karaktärsdanning i Sverige 1700-1950*. Gidlunds.
- Esping-Andersen, Gösta, 1990. *Three Worlds of Welfare Capitalism*.
- Fox Keller, Evelyne, 1983. *A Feeling for the Organism. The Life and Work of Barbara McClintock*. New York: W.H. Freeman and Company.
- Genusforskningens relevans. Rapport från forskningsrådets expertgrupp för genusforskningens integrering*, Stockholm 2000.
- Hageman, Gro & Åmark, Klas, 2002. "Genuskontrakt och historiens logi", *Häftet för kritiska studier 2002/2*.
- Hirdman, Yvonne, 1988. "Genusystemet. Reflexioner kring kvinnors sociala underordning", *Kvinnovetenskaplig tidskrift 3/1988*.
- Hirdman, Yvonne, 1990. "Genusystemet", Kapitel 3, *SOU 1990:44*.
- Hirdman, Yvonne, 2002. "Om genuskontraktet", *Häftet för kritiska studier 2002*.
- Löneskillnadsutredningen SOU 1993:7 s 156, citat från Gunnar Qvist
- Nordin, Svante. *SvD 13/1, 1994, 4/12, 2000*.

- Romare, Christina, 2004. *Familjen i det moderna. Sociologiska samningar och feministisk kritik*. Malmö: Liber.
- Rothstein, Bo, 1999. "Kunskapsordningens grundbult", *Statsvetenskaplig tidskrift*, årg. 102, nr 1.
- Scott, Joan, 1988. *Gender and Politics in History*. New York: Columbia University Press.
- Hydén, Göran et al, 2002. *Research in Political Science. An Evaluation*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Thompson, E. P, 1968. *The Making of the English Working Class*. London: Penguin Books.
- Traweek, Sharon, 1992. "Border Crossing: The narrative Strategies in Science Studies", i Pickering, Andrew (ed.), *Science as a Practice and Culture*. Chicago: University of Chicago Press.